

PÁLYAVÁLASZTÓ TANULÓK PÁLYAISMERETE

I. Pályaismeret és helyes pályaválasztás

A pályaválasztási tanácsadás az 1961. évi kormányhatározat értelmében a pedagógusok feladata. Tanulmányunk célja az, hogy konkrét vizsgálati adatok alapján e jelentős s ugyanakkor meglehetősen nehéz feladat megoldásához néhány használható szempontot, tájékoztatást adjunk — legalábbis a tanulók pályaismeretének vonatkozásában.

Felfogásunk szerint a pályaválasztás iskolai előkészítése az oktató-nevelőtevékenység szerves része. Ez az előkészítő munka akkor válik igazán hatékonyvá, ha központi célját a *tanulók pályaválasztási érettségének kialakításában* látjuk. Ennek 4 legfontosabb alkotótényezője: a tanulók megfelelő pályaismerete, önismerete, személyiségüknek és társas alkalmazkodó magatartásuknak érettsége, valamint megfelelően motivált, bensőleg igenlő pályaválasztási elhatározása. A pályaismeret a pályaválasztási érettségnek elősorban információs feltétele.

Tanulmányunk alapja különböző (MÁV és állami) bentlakásos nevelőintézetekben mintegy 800 fővel végzett vizsgálatssorozatunk. E vizsgálatok — melyeknek módszereiről egy külön közleményben számolunk be — 16 különböző eljárással a tanulók egész személyiségének feltárására törekszenek. Ezen a helyen csupán a pályaismeretre vonatkozó anyag feldolgozását közöljük.

A helyes pályaválasztási döntés első feltétele, hogy a tanulók a különböző pályákról megfelelő ismeretekkel rendelkezzenek. Látszólag ennek a követelménynek lehet a legkönnyebben eleget tenni, mivel itt csupán bizonyos szükséges információk egyszerű megszerzéséről van szó, szemben a pályaválasztási érettségnek más, hosszabb nevelési tevékenység által kialakítandó (pl. önismeret, önnevelés igénye, adekvát pályamotiváció, bizonyos jellemvonások stb.) feltételeivel. A valóságban a helyzet mégsem ilyen egyszerű.

Még a felnőttek — szülők, nevelők — számára is komoly nehézséget jelent a pályák területén való tájékozódás, nemesak a tanulók számára. Ezek a nehézségek főként három forrásból származnak: 1. megváltozott a gazdasági élet, állandóan fejlődnek, átalakulnak az egyes szakmák, 2. megváltozott maga a társadalmi szerkezet és végül 3. a pályaválasztók számára külön nehézséget jelent a saját életkorukkal együttjáró szemléletbeli korlátozottság és a tapasztalatok teljes vagy részleges hiánya.

A pályaválasztási érettség pályaismereti oldaláról JAIDE szerint két kérdés merül fel: 1. milyen az összefüggés a tanulók 1. és 2. esetleges választása ill. pályakívánságai és pályaelutasításai között? 2. Legalább a választott pályáról milyen (és milyen forrásból fakadó) ismeretek vannak?

Az első kérdést, annak egyéb döntés-lélektani vonatkozásai miatt egy egy későbbi tanulmányban tárgyaljuk. Itt csupán a második kérdés részletes

kifejtését adjuk. JAIDE egyébként megjegyzi, és ezzel is a náluk érvényben levő és működő iskolarendszer átalakulásának indokoltságát kívánja hangsúlyozni, hogy az általános iskolát végzőknek csak alig 60%-a rendelkezik differenciált és tárgyilagossá pályaalképzésekkel. Ez az elriasztóan alacsony arányszám — bár nyilván magalapozott — önmagában még keveset mond, ha a differenciáltságnak és a tárgyilagosságnak ismerveit nem adjuk meg. Saját vizsgálati eredményeinknél ezeket feltüntetjük.

Hazánkban az utolsó években a Munkaügyi Minisztérium Pályaválasztási Csoportja évenként kiadja a budapesti és általában az ország összes pályaválasztás előtt álló tanulói részére a továbbtanulási és elhelyezkedési lehetőségekről szóló tájékoztatóját, sőt az általános iskolás és a középiskolás osztályfőnökök részére külön füzet sorozatot indított a pályaválasztási tanácsadás aktuális kérdéseiről. Ez utóbbiak közül — pályaismereti vonatkozásban — különösen a sorozat 2. (Ankétok — előadások a pályaválasztási tanácsadásról) és 6. számú („Pályaválasztási előkészítés és tanácsadás a gimnáziumokban”) füzete hasznos. A 2. sz. füzet 286 olyan szakma és munkakör rövid leírását tartalmazza, amelyek folyamatos továbbtanulás, szakképzés útján elsajátíthatók. E tájékoztató azért jelentős, mert a népgazdaságban ilyen ún. „direkt-utas” szakma kb. 500—600 van, s az ország négy és félmillió dolgozójának, mintegy a fele ezekben nyer foglalkozást. A 6. számú füzet 8 szellemi pályakör 39 szakmájának és besztásának követelményeit ismerteti.

Sajnos azonban mindezek a hasznos kezdeményezések nem elegendőek arra, hogy a mai tanulóifjúság kellő pályaismeretre tegyen szert. A pályaválasztási tájékoztatók csak az aktuális munkaerőgazdálkodási helyzetről és a népgazdaság igényeiről nyújtanak felvilágosítást. Az említett osztályfőnöki füzetek pedig a munkaterületeknek csupán meghatározását adják, ill. néhány szellemi pálya legfontosabb követelményeit. Megállapításunkkal nem ezeknek a valóban sürgetően hézagpótló munkáknak a jelentőségét kívánjuk kétségbe vonni. Ezt elismerjük, sőt tudjuk, hogy e kiadványok, különösen a pályakövetelményeket is tartalmazók összeállításával a csekély létszámú szakember — sajnos még ma is munkájuk népgazdasági fontossága alapján megérdemelt kellő támogatás híján — igen áldozatos munkát végzett és végez. A mai tanulóifjúság ezekből még nem tud tájékozódni — hiszen még a néhány legfontosabb pályáról sem szerezhet üzemplátogatás útján tapasztalatokat —, miben is áll egy-egy szakma dolgozóinak a munkája, milyen körülmények között és feltételek mellett végzi azt, milyen követelményeket támaszt az vele szemben. Ugyanakkor mindezeket tudnia kell ahhoz, hogy helyesen motivált pályaválasztásra legyen képes.

Tanulmányunkban éppen arra törekszünk rámutatni, hogy mely területeken és milyen vonatkozásban szükséges tanulóink pályaismeretét fejleszteni. A következő alfejezetekben — fokozatosan, egyre differenciáltabb elemzésre törekedve — a tanulók pályaismeretét egyszerű pályafelsorolásaik, pályaleírásaik, pályakövetelmény-meghatározásaik és üzemplátogatásaik eredményeinek alapján mutatjuk be.

II. Elemi pályaismeret: pályafelsorolás

A különböző dolgok, tárgyak, tevékenységek így pl. a pályák egyszerű megnevezése a gyermekeknél annak a jele, hogy tudnak azok létezéséről. Tudomással lenni bizonyos dolgokról a tudatnak természetesen igen különböző tartalmi gazdagságát jelentheti. Sok esetben egy-egy név mögött semmiféle bővebb

ismeret nem áll, sőt olykor téves elképzelések is kapcsolódhatnak hozzá. Ugyanakkor már 9 éves kislány részéről is tapasztaltunk ilyen választ a kertész pályáról: „Ápolja a kertben a virágokat. A Kertészeti Főiskolán tanul, ha még nem egészen kertész.” Sőt még a pálya követelményei után tudakozódva is viszonylag figyelemreméltó feleletet kaptunk: „Hát, iskolában jól kell tanulnia a növénytant. Ki kell járnia a Kertészeti Főiskolát. Nem kell elsietni a dolgokat, pl. tudnia kell, mikor szabad öntözni. És nagyon kell szeretnie a növényeket.” (Ez a kislány 3 éves kora óta kertész szeretne lenni. A megszabott 2 perc alatt egyébként 19 pályát sorolt fel.)

A vizsgálatok során a tanulók a következő felszólítást kapták: „Sorolj fel írásban két perc alatt annyi foglalkozást, ahány eszedbe jut!” A feladattal arra kívántunk választ kapni, hogy a tanulók világképében a pusztán megnevezésekben visszatükröződő pályák köre mennyire szegényes vagy gazdag. Meg akartuk tudni továbbá azt is, hogy milyen mértékű az évek folyamán a tudat tartalmának ilyen szempontból történő gazdagodása. A kapott eredményeket az 1. számú táblázatban foglaljuk össze.

1. sz. táblázat

A tanulók pályafelsorolásának adatai

A felsoroló k száma A fel-sorolt pályák száma	V. o. fiú N = 51	VI. o. fiú N = 66	VII. o. fiú N = 65	VIII. o. fiú N = 285	VIII. o. leány N = 176	IV. g. o. fiú N = 81	IV. g. o. leány N = 63
2	1	—	1				
3	2	2	2		1		
4	1	3	1	3	—		
5	3	5	5	2	—	—	
6	3	6	3	4	1	1	
7	6	6	1	6	2	—	
8	5	4	3	11	4	2	
9	11	2	5	18	2	—	
10—11	8	16	15	38	8	2	2
12—14	5	7	12	80	33	5	5
15—17	4	8	12	66	37	7	5
18—20	—	2	5	34	35	16	18
21—23				13	18	17	12
24—26				3	19	13	8
27—29				4	4	7	6
30—32		1		1	7	7	1
33—36					1	2	4
37—					3	1	1
Nem választott	2	4	—	2	1	1	1
Összesen	51	66	65	285	176	81	63

Összesen 787 tanuló pályafelsorolását dolgoztuk fel. (Az általános iskola VIII. osztályát végző fiúk csoportjában egy, a leányok csoportjában kettő és az érettségiző fiúk csoportjában egy osztályban technikai okokból a feladatot nem tudtuk végrehajtani, ill. a válaszok nem voltak érthetők.) A felsorolt pályák számának szóródása meglehetősen nagy: 2-től egészen 48-ig terjed. A növekedés az életkor függvényében egyértelmű. Az általános iskola V. osztályába járó *fiúk* sűrűsödési átlaga 9 pálya, a VI.-osoké és a VII.-eseké 10—11, a VIII.-osoké 12—14, az érettségiző fiúké 21—23. A VI. és VII. osztályos fiúk között is bizonyos különbség azért tapasztalható: míg az előbbieknél a csoportnak 47⁰/₀-a tud 10—17 pályát felsorolni, addig az utóbbiak 60⁰/₀-a sorol fel ugyanannyit. Az általános iskolát végző leányokhoz képest az érettségizők mutatnak bizonyos fejlődést, de ez korántsem akkora, mint a fiúknál. Az általános iskolát végző *leányok* sűrűsödési átlaga 15—17, az érettségizőké 18—20. Tanulságos az azonos korú fiúk és leányok eredményeinek az összehasonlítása is. E tekintetben egy sajátos — de a serdüléskori fejlődés nemenként eltérő ritmusából jól magyarázható — antinómiát figyelhetünk meg, amely egyébként a pályaválasztási érettség több más jellemző tényezőjénél is előfordul. Amíg az általános iskolát végző korcsoportban ugyanis a leányok sorolnak fel több pályát, addig az érettségizőknél a helyzet fordított, a fiúk sűrűsödési átlaga magasabb. A pubertáskori fejlődés jelének tekinthetjük, hogy a fiúknál korábban serdülő VIII.-os leányok csoportjában figyelhető meg az eredmények legnagyobb szóródása is — noha nem ez a legnagyobb létszámú csoport. — itt a legnagyobbak az egyéni különbségek.

A számszerű értékbeli eltéréseken túl mind a fiúknál, mind a leányoknál az általános iskolás és az érettségiző csoportok között a pályamegnevezések tartalmában színvonalbeli különbségeket is megfigyelhetünk. A VIII. osztályos fiúknál és leányoknál gyakran előfordul még, hogy szakmák helyett beosztást (pl. igazgató, állomásfőnök, kutató, titkárnő stb.), általános megjelölést (pl. boltos, iparos, építő, tudós stb.) vagy egyéb szakmai jelleggel bíró pályának nem nevezhető tevékenységet, kereső foglalkozást (pl. sportoló, házfelügyelő stb.) is felsorolnak.

Mint említettük, a tanulók pályafelsorolásával csupán a tanulók világképében megnevezések formájában fellelhető pályák körét kívántuk számszerűen megállapítani. Az eredmények alapján ezt a kört — egy-két tanuló viszonylag gazdagabb felsorolásától eltekintve — meglehetősen szűknek, szegényesnek tartjuk, annál is inkább, mivel vizsgálataink időszakában már az említett Pályaválasztási Tájékoztatók a tanulók ill. az iskolák és a szülők rendelkezésére álltak. Sajnos azonban, ezeket — úgy látszik — az osztályfőnöki órák keretében nem dolgozták fel még elég intenzíven.

III. Részletes pályaismeret

A pályák egyszerű megnevezése, felsorolása még nem jelent a szó igazi értelmében vett pályaismeretet. Természetesen nem kívánhatjuk a tanulóktól azt, hogy — akár csak egy pályáról is — egy tudományos igényű pályaprofil valamennyi szempontja alapján részletes és pontos ismereteik legyenek. Ez még a pedagógusok számára sem lehet követelmény. A helyes pályaválasztás gyakorlati megvalósítása érdekében azonban két ténytet többé-kevésbé pontosan és viszonylag részletesen tudniuk kell: 1. Milyen munkafeladatok megoldásával és milyen munkatevékenységgel telik el egy dolgozónak a napja az általa választott pályán? 2. Milyen követelményeket támaszt ugyanez a pálya a dolgozóval szem-

ben? A tanulóknak a kérdésekre adott válaszai már meghatározott, értékelhető tartalommal töltik meg a pályafelsorolásnál még nem ellenőrizhető fogalmakat. Éppen ezért vizsgálataink során a tanulóknak ilyen kérdéseket is feltettünk. Az alábbiakban ezekre a kérdésekre adott válaszokat ismertetjük és értékeljük.

1. *Pályaleírás.* Az általunk használt pályaválasztási kérdőív 2/e. kérdése így hangzik: „Mit csinál az általad választott szakmában dolgozó felnőtt egy nap alatt?” Az *optimális válaszoknak* két ismérve van: 1. a pálya szempontjából valóban lényeges (az adott szakma tárgyi összetevőit, meghatározott munka feladatait) tevékenységformáit tartalmazza és 2. e tevékenységformák felsorolása — ha nem is teljes, de — viszonylag differenciált. Ezeket az ismérveket, mint értékelési szempontokat alkalmaztuk a válaszok feldolgozásánál. Ily módon gyakorlatilag a következő választípusok határolhatók el. (E választípusok egyszersmind értékelési kategóriák is.)

1. A tanuló *nem válaszol* vagy *őszintén bevallja*: „nem tudom”.

2. A *pálya lényegétől független tevékenységet* említ meg, mint pl. az egyik VI. osztályos fiú, aki a bányász szakmáról mindössze annyit ír: „Megismerkedik a munkatársaival”.

3. A *válasz szakmai szempontból általános* vagy a pályához csak lazán kapcsolódó ún. *peremtevékenységeket* tartalmaz. Ilyenek pl. „Teljesíti a normát” (könyvelő pályáról írta a v. sz.) „Keveset dolgozik és sokat tanul”(kazánkovács). „Úszik, halászik, gyakorlatozik és a parancsot végrehajtja” (tengerész): „A gyermekeket megvédi a lustaságtól” (testnevelő tanárnő).

4. A *pályához szervesen hozzátartozó* — de csak *egyetlen* — tevékenységet említ meg, pl. „vizsgálja a betegeket” (orvos).

5. *Több, a szakma lényegét alkotó tevékenységet* sorol fel. Idetartoznak az olyan válaszok, mint pl. „Rajzol, méréseket végez, gépeket tervez” (gépészmérnök). „Fényképez, filmet előhív, képeket nagyít, vegyszereket készít elő” (fényképész).

6. A tanuló a *pályához szervesen hozzátartozó tevékenységcsoportot* vagy átfogóbb, konkrét *munkafeladatot* nevez meg. Jellemző példák: „A jegyeket pontosan kiadja, becsületesen visszaad pénzt, esté elszámol, társait megbecsüli” (MÁV jegypénztáros). „Egész nap fest, tanul (művészettörténetet, perspektíva, festékismeret stb.), tanulmányoz, rajzol, vázlatot, skicceket készít. Figyeli az embereket, nyitott szemmel jár a természetben. Mások tudomására hozza — ecsettel — azt, ami szép” (festőművész). „Rendszeresen ellenőrzi a reábizott vonalszakasz üzembiztonságát, amelyért felelős” (pályamester).

Megjegyezzük, hogy egy-egy válaszkategórián belül is a vsz.-ek leírásai között bizonyos árnyalati eltérések észrevehetőek. Ez elkerülhetetlen, mivel nem várható, hogy 854 tanulónak a válasza élesen elhatárolható módon besorolható legyen a 6 jellemző típusba. A tanulók fenti ismérvek szerint csoportosított pályaleírásait a 2. sz. táblázat foglalja össze.

A táblázat adatai alapján megállapítható, hogy a választott pálya területén a tanulóknak *csak mintegy a fele (51,5%) rendelkezik* — a pályaprofil teljes szempontrendszeréhez képest redukált igényszint szerint is — *viszonylag differenciált* (5. és 6. válaszkategóriák együttesen) *pályaismerettel*. Az egyes csoportok pályaismereti fejlettségének elemző összehasonlítása a következő általánosításokat teszi lehetővé.

A *fiúknál* a fejlődés e tekintetben (l. 5. és 6. válaszkategóriák összevont adatai) meglehetősen folytonos. A pályaismeret nagyobb mértékű fejlődése figyel-

2. sz. táblázat
A tanulók rövid pályaleírásainak tartalmi értékelése

A pályaleírás tartalmi értéke	VI. o. fiú N = 66		VII. o. fiú N = 65		VIII. o. fiú N = 318		VIII. o. leány N = 235		IV. g. o. fiú N = 107		IV. g. o. leány N = 63		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
1. Nem válaszol, ill. nem tudja	14	21,2	5	7,7	24	7,5	9	3,8	13	12,1	4	6,4	69	8,1
2. Pályán kívüli tevékenységet tartalmaz	1	1,5	1	1,5	7	2,2	6	2,6	—	—	—	—	15	1,8
3. Általános válasz vagy pályához lazán kapcsolódó tevékenységet említ	10	15,2	10	15,4	29	9,2	9	3,8	9	8,4	5	7,9	72	8,4
4. Pályához tartozó egyetlen tevékenységet említ	24	36,4	19	29,2	106	33,3	66	28,1	25	23,4	18	28,6	258	30,2
5. Több, a pályához tartozó tevékenységet említ	14	21,2	27	41,6	128	40,3	132	56,2	47	44,0	28	44,4	376	44,0
6. Pályához tartozó tevékenység-csoport, munkafeladat megnevezése	3	4,5	3	4,6	24	7,5	13	5,5	13	12,1	8	12,7	64	7,5
Összesen	66	100,0	65	100,0	318	100,0	235	100,0	107	100,0	63	100,0	854	100,0

hető meg a VII. osztályos tanulóknál a VI. osztályosokhoz képest, ugyanakkor viszonylag kisebb mértékű ez az ismeretbővülés az érettségizőknél az általános-iskolát végző VIII. osztályosokhoz képest. Ebben a korban fejlődést inkább a pálya egészét megragadó és elvontabb összefüggéseket (pl. munkafeladat, felelőség stb.) is feltáró szemléletmód tekintetében találhatunk (l. 6. válaszkategória).

A *leányoknál* az általános iskola elvégzése után csak annyiban figyelhetünk meg változást, hogy az érettségizőknél a különböző pályák szakmai lényegének pontosabb felismerése következtében 1. a pályán kívüli tevékenységleírásokat e csoportban már nem adnak és 2. a pályához tartozó differenciáltabb tevékenység-csoportok arányszáma több, mint kétszeresére emelkedik. A VIII. osztályos leányoknál feltűnően magas valamennyi csoporthoz képest az olyan válaszok száma, amelyek több szakmai jellegű tevékenységet sorolnak fel. Ennek feltehető oka az, hogy az intézetben nevelkedő leányok (az iskola is ugyanabban az épületben van, ahol a délutáni tanórát töltik és ugyanott laknak) — az ilyen válaszok döntő többsége a pedagógiai pályák választásánál fordul elő — a nevelőtanárokkal szoros életközösségben élnek, azok munkáját naponta jól megfigyelhetik, sőt az intézeti élet gyakorlati rendje következtében jónéhányan a kisebbek némelyikét korrepetálják és „patronálják”.

A *fiúk* és a *leányok választásait összehasonlítva* — részint az imént említett okokból is — megállapítható, hogy az általános iskolát végző leányok nagyobb, részletesebb pályaismerettel rendelkeznek. Ugyanakkor a fiúk valamivel nagyobb százalékban képesek átfogó lényegmegragadó pályaleírásra. Az érettségizőknél a differenciáltabb választ adók arányszáma közel egyforma. Nagyobb különbség csak a differenciálatlanul választóknál ill. a válaszolni nem tudóknál figyelhető meg a leányok javára. Ezen a póluson a fiúk nagyobb százalékban tájékozatlanok.

2. *Pályakövetelmények ismerete.* A munkalélektani kutatásokban az egyes pályák követelményrendszerének feltárása a megfelelő alkalmasságvizsgálati rendszer kidolgozásának és ezen keresztül a fokozottabb szakmai bevélnak gyakorlati célkitűzését szolgálja. A tanulóifjúság esetében is ugyanez a cél: a kezdeti beilleszkedés megkönnyítése, a szakmai bevélnak fokozása. Ebből a nézőpontból a pályaválasztás — bensőleg igenlő, saját döntés esetén — nem egyéb, mint sajátos önszelekció, amikor a pályaválasztó egyrészt kizárja önmagát bizonyos pályák, pályakörök területéről, másrészt pozitív leszűkítéssel bizonyos pályára, esetleg pályakörre önmagát alkalmasnak tartja. A tanulók pályaválasztásánál azonban — szemben a tudományos munkalélektani kutatásokkal — a célazonosság elismerése mellett a pályakövetelmények szempontjából két, életkori sajátosságból fakadó körülményre kell tekintettel lennünk.

Először a pályakövetelmények ismeretének *különös eszközi fontosságát* emeljük ki. A serdülő- és ifjúkorban kialakuló önismeretnek és önnevelés igényének konkrét szempontokat a választott pálya követelményeinek ismerete ad. A megfelelő pályaalkalmazkodó magatartás kialakításához, a helyes pályaválasztás előkészítéshez nem elegendő az általános értelemben vett önismeret. A személyiségében mindjobban differenciálódó, öntudatosodó tanulóknak az önmagáról többé-kevésbé helyesen kialakított képet kapcsolatba kell hozni, egybe kell vetni konkrét pályakívánságaival, elképzeléseivel, pontosabban a választott pálya követelményeivel. Másik oldalról megközelítve a kérdést: a pályafelvilágosításnak semmilyen formája nem lehet öncélú ismeretgyarapítás. A tanulóknak a pályafelvilágosítás aktív önkritikai folyamatokat és alkalmazkodási tevékenységet kell, hogy megindítson. Ez azonban csakis folyamatos, rendszeres nevelő tevékenységgel érhető el.

Másodszor — ismét az életkori sajátosságok korlátai miatt — bizonyos mértékig csökkentett igényekkel kell fellépünk a pályakövetelmények tekintetében a tanulókkal szemben. Nem várhatjuk tőlük, hogy a munkalélektani funkciórendszer sémája alapján adják meg válaszaikat az ilyen irányú kérdésekre. Ugyanakkor e csökkentett igény szint szerint is a szakmai követelmények lényegére kell, hogy a figyelmüket felhívjuk.

E megfontolások alapján a következőképpen fogalmaztuk meg a pályaválasztási kérdőív 2./f kérdését: „Szerinted miben kell ügyesnek vagy okosnak lenned, ha eredményesen akarsz dolgozni ezen a pályán?” A válaszok értékelhetősége érdekében a pályaleírások csoportosításához hasonlóan a vsz.-ek által a gyakorlatban adott és valóban jellemző választípusok elhatárolására törekedtünk. Értékelő munkánk 3 szempontja: 1. a válaszok differenciáltsága (1, 2 vagy több tulajdonság felsorolása), 2. a szakmai lényeg megragadása (lényeges tulajdonság, iskolai-tantárgyi vonatkozás, szakmaibb tulajdonság stb.), 3. a szakmai lényeg alkalmazása a személyi követelmények megfogalmazásában (fiziológiai, pszichológiai, ez utóbbin belül intellektuális-ismereti, jellembeli tulajdonságok, stb.). A 854 fő vizsgálati anyagának e szempontok szerint végzett többszöri, alapos áttekintése után a következő, értékkategóriának is számító választípusok elhatárolását láttuk megalapozottnak:

1. A tanuló *nem válaszol* ill. őszintén bevallja: „erre még *nem tudok felelni*”.

2. *Differenciálatlan, általános* válasz, amelyben a *szakma lényege nem* vagy *alig tükröződik*. Iskolai-tantárgyi vonatkozású vagy téves szakmai jellegű megjelölések találhatók e kategóriában a legtöbb esetben. Ilyenek pl.: „A lóhoz és a fujtatóhoz értenem kell” (kovács). „A tanulásban” (gépész). „Főleg azon a téren, amelyben működni fogok, ha sikerül” (tanár). „Érteni kell hozzá, nem kell berúgni” (forgalmista).

3. *Kevéssé differenciált*, az *iskolai tevékenységhez tapadó intellektuális* követelményeket tartalmazó válasz, amely azonban már *szakmai vonatkozásokat is* tartalmaz. Ide tartozó jellemző feleletek: „Jól kell tanulni, tudni kell az ember-tant, az élettant és az orvostudományt” (orvos). „A számtanban és a fizikában” (gépésmérnök). „A földrajzban, számtanban, fizikában és a rádiózásban” (pilóta).

4. A tanuló, bár *kevéssé differenciáltan* válaszol, már nem tapad meg az iskolai vonatkozású intellektuális mozzanatoknál, hanem *konkrétabb, a szakma lényegéből fakadó tulajdonságokat* említ, köztük *jellem- és személyiségvonásokat is*. Például: „A műszerekhez kitűnően kell érteni, könnyen kell tudni tájékozódni, sokat kell sportolni” (pilóta). „Szemmérték, kezügyesség; pontosság, anyagismeret, a szakmai rajz ismerete” (lakatos). „Példamutatónak kell lenni, mert a kicsik ezt látják a felnőttektől” (óvónő). „Jómozgásúnak, igen mélyérzésűnek és fáradhatatlan szorgalmúnak kell lennem” (szavalóművész).

5. *Szakmai és személyi szempontból egyaránt viszonylag differenciált* válasz. Ilyet csupán egyetlen vsz. adott. Ezt később ismertetjük.

A tanulók által választott pályák követelményeinek felismerését, meghatározását ill. ezen meghatározások választípusonkénti megoszlását a 3. sz. táblázaton mutatjuk be.

Összefoglalóan — valamennyi kor- és nembeli csoportra érvényesen — megállapíthatjuk, hogy a tanulóifjúság nagyobbik felének (64,20%) tájékozottsága a választott pályák követelményeinek tekintetében *kevéssé differenciált*, hiányos és egyoldalúan az iskolai tevékenységhez tapad, *intellektualista jellegű*.

3. sz. táblázat

A tanulók pályakövetelmény-meghatározásainak választípusonkénti megoszlása

A pályakövetelmény meghatározás tartalmi értéke	A vizsgálati személyek		VI. o. fiú N = 66		VII. o. fiú N = 65		VIII. o. fiú N = 318		VIII. o. leány N = 235		IV. g. o. fiú N = 107		IV. g. o. leány N = 63		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
	1. Nem válaszol, ill. nem tudja	13	19,8	3	4,6	12	3,8	6	2,5	5	4,7	2	3,2	41	4,8	
2. Általános, a szakma lényegéhez alig kapcsolódó	22	33,3	20	30,8	48	15,1	24	10,2	7	6,5	1	1,6	122	14,3		
3. Kevésbé differenciált, iskolai tevékenységhez tapadó, intellektuális, de szakmai vonatkozású is	29	43,9	39	60,0	235	73,9	148	63,0	59	55,2	38	60,3	548	64,2		
4. Kevésbé differenciált, iskolai tevékenységhez tapadó, szakmai vonatkozással, jellem- és személyiség követelmény is	2	3,0	3	4,6	23	7,2	57	24,3	36	33,6	21	33,3	142	16,6		
5. Viszonylag differenciált, a szakma lényegét és az egész személyiséget figyelembe vevő	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1,6	1	0,1		
Összesen	66	100,0	65	100,0	318	100,0	235	100,0	107	100,0	63	100,0	854	100,0		

Az egész emberi személyiséget figyelembe vevő követelményfelismerésre csak az érettségizők képesek, ám azoknak is csupán a harmada (33,60%, 33,30%).

A *fiúknál* a pubertáskorra jellemző túl általános és naiv válaszok száma a VII. osztály után ugrásszerűen csökken, azonban tartalmukat tekintve megmaradnak a tantárgyi intellektualizmus körében. A követelményismeret kétségtelenül észrevehető, de lassú és kismértékű bővülését, fejlődését — a középiskola végéig — a helyes pályaválasztás szempontjából elégtelennek tartjuk.

A *leányok* tájékozottsága az általános iskola VIII. osztályában valamivel kedvezőbb. Egyrészt közel egyharmadával kevesebb azoknak a száma — az ugyanilyen korú fiúkhöz képest —, akik nem válaszolnak vagy túl általános, a szakma lényegéhez alig kapcsolódó követelményeket neveznek meg. Ennek egyik oka az, hogy ezek a leányok már a pályatevékenység leírásában is több, részletesebb ismerettel rendelkeznek. Másrészt, kedvezőbbek a leányok válaszarányai a jellem- és személyiségvonásokat is tükröző feleletek tekintetében. (A fiúknak csak 7,20%-a, a leányoknak 24,30%-a ad ilyen választ.) Ennek — véleményünk szerint — több oka is van. Először a humán jellegű pedagógiai pályák nagymértékű választása indokolja e tényt. E pályák természete önmagában is jobban sugallja a jellembeli és személyiségvonásokat tartalmazó követelmények megnevezését, mint az élettelen tárgyakkal foglalkozó ipari pályák. E tényen túl azonban alapvetőbb ok — az első is ez utóbbinak bizonyos mértékig következménye — a leányok fiúktól eltérő beállítottsága, szemléletmódja. A munkahely és a munkatevékenység érzelmi kisugárzására jóval érzékenyebbek, a szociális, emberi körülményekkel kapcsolatos igényeik nagyobbak. Ezt jól szemléltetik az azonos pályákra — jelen esetben éppen a pedagógusira — vonatkozó fiú- és leányválaszok. Egy-egy jellemző, tipikusnak mondható követelmény meghatározást idézünk.

Fiú: „Jól kell tudni beszélni, előadni, nevelni, tanítani.”

Leány: „Először is a gyermekek tetszését kell megnyernem és egyformán kell szeretni és segíteni minden gyermeket.”

Az érettségiző fiúk és leányok közötti különbség a 4. válaszkategóriában már eltűnik. A két nem között — a fiúk válaszainak valamivel nagyobb szóródása következtében — csupán az 1. és 2. válaszkategória tekintetében figyelhető meg nagyobb eltérés. Több, mint kétszerannyi — százalékosan — azoknak az érettségiző fiúknak a száma, akik nem tudnak a kérdésre válaszolni ill. túl általános és a szakma lényegéhez nem kapcsolódó követelményeket neveznek meg.

Külön említésre méltó, hogy valamennyi vsz. közül mindössze egyetlen (egy gyermekbírónak készülő érettségiző leány) adott olyan választ, amelyet az ismertetett kritériumok alapján az 5. kategóriába tartozónak minősítettünk. A választott pálya követelményeit a következőkben foglalta össze: „Ismerni kell az embereket, amennyire lehetséges. Az összefüggéseket fel kell ismerni, semmit sem szabad felületesen szemlélni. Igyekezni kell, hogy a bűnös vagy peres felek bizalmát megnyerjem, ezért meggondoltnak, megértőnek, igazságosnak kell lenni. Az ítéletet csak úgy szabad elfogadni, ha meg vagyok győződve annak helyességéről. Az események indítókát fel kell ismerni. Helyes ítéletet csak akkor lehet hozni, ha tudjuk, hogy a vádlott mi ellen vétett. Ezért az egyetemen kifogástalanul el kell sajátítani az ismereteket, tudni kell a törvényeket, paragrafusokat”.

Egybevetve az egyes tanulók pályaleírásait és pályakövetelmény meghatározásait, megállapíthatjuk, hogy általában azok tudtak viszonylag értékesebb-

nek minősített követelménymeghatározást adni, akiknek pályaleírása is aránylag differenciáltabb volt ill. a fogyatékos pályatevékenység ismeretnek természetes következménye volt hiányos, túl általános követelmény-megnevezés vagy a válasz teljes hiánya. Tapasztalataink alapján ezt a megállapítást azonban csak bizonyos korlátozással általánosíthatjuk: *a viszonylag differenciált és adekvát pályaleírás ugyan szükséges, de nem elégséges feltétele a tanulók életkorának megfelelően teljes és pontos pályakövetelmény meghatározásának.* A követelmények helyes felismerése és megfogalmazása külön alkalmazási feladattöbbletet jelent a tanulók számára, amelyet egyszerű pályaleíró felvilágosítás alapján nem vagy alig tudunk megoldani. Erre mutatnak pl. egy érettségiző leánynak a válaszai. B. E. könyvtárosi pályát választott. E pálya leírását így adja meg: „Könyveket vételez be és ad ki, tanácsot ad. Felhívja a figyelmet az újabb vagy érdekesebb könyvekre, ajánlja az értékesebb könyveket. Katalógust is ír és este szám szerint rendezi az aznap olvasásra adott könyveket.“ Válasza tehát az átlaghoz képest részletes és pontos. Ugyanakkor a következő kérdésre így felel: „Ismernem kell a nagy külföldi és magyar regényírókat, a mai magyar irodalmat, s meg kell tudnom különböztetni az értékesebb könyveket a többitől.“ A vsz. pályaleírásában pl. beszél tanácsadásról, de az emberekkel való kulturált, tapintatosan meggyőző érintkezés, ízlésfejlesztés követelményét, mint pályaleírása természetesnek tartott követelményét nem tudja levonni. Erre az alkalmazásra külön kell a tanulókat megtanítani, megfigyelésüket helyesen irányítani, gondolkodásmódjukat fejleszteni. Ezzel a problémával még az üzemlátogatásokkal kapcsolatban külön foglalkozunk. Előtte azonban ismertetjük a tanulók ugyancsak pályaismeretét tükröző dolgozatainak eredményeit.

3. „*Életem egy napja a munkahelyemen.*” Az általános iskola VIII. osztályát végző fiúknak és leányoknak egy része — összesen 95-en — a fenti címmel írt dolgozatot. Ezzel az volt a célunk, hogy a tanulók pályaismeretéről további, még részletesebb adatokat nyerjünk. A címe által csak témájában kötött fogalmazás ugyanis tartalmilag tág lehetőséget enged a tanulók pálya elképzeléseinek megnyilatkozására. Így a tanulók pályaleírására és pályakövetelmény meghatározásaira vonatkozó ismereteink tovább bővülnek. Egyrészt a dolgozatokban visszatükröződik, hogyan fogadják el a tanulók az általuk választott pálya követelményeit, mennyire azonosulnak azokkal ill. mennyire törekszenek a beilleszkedésre. Másrészt a tanulók zöme fogalmazásában reális vagy irreális igényeinek is kifejezést ad.

A dolgozatok értékelését a következő szempontok szerint végeztük:

1. a dolgozatban kifejtett *pályaelképzelés differenciáltsága, többrétűsége,*
2. az *objektív pályatényezők figyelembevétele,*
3. *pályakövetelmények figyelembevétele és elfogadása (identifikációs ill. beilleszkedési törekvések),*
4. a tanulók *igényei pályájukkal kapcsolatban és azok realitása.*

E szempontok érvényesítése alapján a következő *dolgozattípusok* határozhatók el (az előző tipizálásokhoz hasonlóan ezek is egyszersmind érték kategóriák).

1. A dolgozatoknak a pályaválasztási érettség szempontjából legkevesebbre értékelt kategóriájába tartoznak azok, amelyek a *szakmai specifikumokat teljesen nélkülözik és ugyanakkor irreális igényeket is tükröznek.*

2. A tanulóknak egy következő csoportja még mindig *túl általános elképzelésekkel* rendelkezik, sőt némelykor szakmailag téves mozzanatokat is megemlít, de jövődő pályájával kapcsolatban irreális igényei nincsenek.

3. Számosan vannak, akik *differenciálatlan elképzeléseik mellett kifejezett szándékot, törekvést mutatnak a pályabeilleszkedésre, általában a munkában való helytállásra.*

4. A pályaválasztási érettségnek valamivel magasabb szintjén állnak azok, akiknek *pályaelképzelései bár kevésbé, de már differenciáltabbak és noha kifejezett beilleszkedési törekvést nem árulnak el, igényeik reálisak.*

5. Még többre értékelendők azoknak a tanulóknak a dolgozatai, akiknél *a reális igények viszonylag differenciált pályaelképzeléseken, ismereteken alapulnak.*

6. A pályaválasztási érettségnek 14 éves korban elérhető optimumát az olyan dolgozatok tükrözik, amelyekben *a viszonylag differenciált pályaismeret és a reális igények a beilleszkedési törekvésekkel együtt jutnak kifejezésre.*

Az általános iskolát végző tanulók dolgozatainak fenti kategóriák szerinti megoszlását a 4. sz. táblázaton mutatjuk be. Pusztán az arányszámok egyszerű összehasonlítása alapján is több fontos következtetést vonhatunk le, egyrészt a VIII. osztályos tanulókra általában, másrészt a fiúk és a lányok eltérő reakciómódjára vonatkozóan.

A 14 éves tanulók nagyobbik felének (fiúknál 65,4%, leányoknál 59,4%) *pályaelképzeléseiből hiányoznak az objektív szakmai mozzanatok.* Érzelemmel átszőtt és fantáziától irányított fogalmazásaikat a teljesen általános és a munka szempontjából mellékes mozzanatok töltik ki. A fiúknál az étkezés (pl. egyetlen tanuló sem hagyja ki a nap leírásából az ebédet), a munka utáni szórakozás (sőt egyes esetekben kártyázás munka közben!), a maszek munka, a borralaló említése gyakori. A leányoknál is kifejezésre jut a szórakozásvágy, igen erős továbbá a munka közbeni társalgás igénye, általában a szubjektív emberi tényezők nagyra értékelése. A fiúknál egyébként jóval gyakrabban találunk irreális igényeket vagy legalábbis túlzott igényeket. Nincsenek még tudatában

4. sz. táblázat

Az általános iskolát végző tanulók pályaismerete dolgozataik alapján

A dolgozatok pályaismereti értéke	A vizsgálati személyek		VIII. o. fiú N = 63		VIII. o. leány N = 32	
	fő	%	fő	%	fő	%
1. Túl általános; irreális igények	7	11,1	—	—	—	—
2. Túl általános, ill. szakmailag téves mozzanatok említése	23	36,5	2	6,2	2	6,2
3. Túl általános, de beilleszkedési törekvést tükröz	11	17,5	17	53,2	17	53,2
4. Kevésbé differenciált; reális igényekkel	13	20,6	2	6,2	2	6,2
5. Viszonylag differenciált; reális igényekkel	5	7,9	2	6,2	2	6,2
6. Viszonylag differenciált; identifikációs törekvésekkel	4	6,4	9	28,2	9	28,2
Összesen	63	100,0	32	100,0	32	100,0

annak, hogy a legalkotóbb jellegű pályán is kell rutinmunkát végezni. Elképzeléseik szerint a mérnök, de még a technikus is — legyen az villamosipari, építész vagy gépész — mind csak tervez, újít és feltalál. A vasutas pályát választó fiúk zöme dolgozatában mint vezető szerepel, aki parancsol, ellenőriz és irányít.

Szembetűnő az eltérés a fiúk és a leányok között a beilleszkedési törekvés tekintetében (1. 3. és 6. kategória összevont adatait). Már korábban is utaltunk a leányok fokozottabb érzékenységre a munkahely és a munkatevékenység szubjektív emberi tényezőivel szemben. A leányoknak ez a nemükből fakadó ösztönös beállítottsága és tulajdonsága indokolja jórészt, hogy a munka emberi körülményeivel kapcsolatban nagyobb — a fiúkhoz képest közel négyszeres — alkalmazkodási készséget mutatnak. Hangsúlyozni kívánjuk azonban, hogy ez elsősorban a vertikális (főnök—beosztott) és horizontális (mellérendelt) munkatársi kapcsolatokra, általában a munkahely szociális klímájára vonatkozik. Nem lehet tehát egyértelműen olyan következtetést levonni a pusztán számadatokból, hogy a leányok a pályaválasztásukkor érettebben törekcsenek a pályaal alkalmazkodásra, mint a fiúk. A pályaal alkalmazkodás, a beilleszkedés ugyanis többrétű tevékenység, amely egy-egy pályának nemcsak a szubjektív, hanem az objektív szakmai követelményeit is figyelembe kell, hogy vegye. Ez utóbbi szempontból a fiúk beilleszkedési törekvéseinek megnyilatkozása nem ritkább a leányokénál ill. ezek nem előzik meg ebben a fiúkat.

A tanulók pályaelképzeléseit és azok értékelését igazán néhány dolgozat ill. dolgozatrészlet bemutatásával szemléltethetjük. A 2. értékelési kategóriába tartozó, téves ismereteket tartalmazó dolgozatok közül jellemző egy esztergályos pályát választó fiúé, aki többek között a következőket írja (megjegyezzük, hogy az intézet területén a műhelyekben esztergagép is van, ennek működését a tanuló akár naponta megfigyelhette volna): „Először csak kevés anyagot, vasat, rezet rakok a gépbe, hogy bemelegedjék, azután mindig többet és többet.” Nyilvánvaló, hogy a tanuló a gépjárművek és általában az erőgépek „bemelegítésének” analógiáját alkalmazza — teljesen tévesen a forgácsoló célgépeknek erre a fajtájára.

Sz. Zs. leánytanuló dolgozata is — könyvelő szeretne lenni — túl általános elképzeléseket tükröz.

„Reggel álmosan keltem fel, de hamar felöltöztem, mert tudom, hogy hív a kötelesség. Bementem az irodába. A munkatársaim már ott voltak. Gyorsan átöltöztem és hozzáálltam a munkához. A munka megkezdődött. Csönd lepte el a szobát, most ő került hatalomra. Néha akadt köztünk egy-két szó, de több sem. Elkövetkezett az ebédidő. Ekkor megkezdődött a tegnapi esti élmények elmesélése. Én már mondtam is a magamét:

— Jaj, tegnap olyan jó filmet láttam!

— Mi volt a címe? kérdezte a mindig vidám és derűs Jutka.

— Na, mit gondoltok mi?

Találgatták, találgatták, míg végül megmondtam. „A kutyás hölgy!” Egyik is, másik is a filmre gondolva vidáman mondták: én is láttam, én is, nagyon szép volt!

Mire elkezdtem volna a mesélést csöngettek, lejárt az ebédidő. Újból megkezdődött a munka. Így ment minden nap, este 5-ig. Munka után még szórakozni is el lehet menni.”

H. Margit elképzelései is differenciálatlanok, de dolgozata már nagyobb mértékű beilleszkedési törekvést árul el, mint előző társnőjéé:

„Beléptem a fodrászüzletbe. Először kicsit félve, totyorogva indultam tovább, mint egy járnai tanuló csecsemő. De mégis volt akaraterőm, bátorságom és megszólítottam az egyik fodrásznőt:

— Tessék mondani, ez az 1-es számú fodrászüzlet?

— Igen! — válaszolta. — Miért kérdezi?

— Azért mert engem ide helyeztek, mátol kezdve itt fogok dolgozni!
— Ó, örvendek, hogy megismerhetem, az új fodrászunkat!
Rögtön ment az egyik asztaltól a másikhoz és újságolta, hogy én vagyok az új fodrász-tanuló. A többi dolgozó is mind mosolyogva közeledett felém. Bemutakoztunk egymásnak, nagyon kedvesek voltak.
— Biztosan jó lesz nekem itt — gondoltam magamban —, ha jól és kifogástalanul végzem a munkámat!
Egy idősebb, 40 év körüli néni jött felém:
Így szólt:
— Margitka, majd én segítem a munkában, később majd magától belejön a munkába és vigyázok is rá!
— Nagyon köszönöm!!! — mondtam.

Szombati nap volt, nagyon sokan voltak az üzletben. Nekem is akadt dolgom elég. A vendégek hamar megszerettek a kedvességemért, s talán ügyességemért is. Most már nekem is lettek ismerőseim, akik hozzám fognak járni. Már nem egyszer meg is dicsérték szép és jó munkámért!

Az első napon megfogadtam, hogy mindig akaraterős, kedves (a vendégekkel szemben) és talán ügyes, rendes leszek!!!

„Dolgozni csak pontosan, szépen,
Ahogy a csillag megy az égen,
Úgy érdemes!”

(József Attila)

A viszonylag differenciált pályaismeret, reális igények és beilleszkedési törekvések együttes megnyilatkozását egy fiú és egy leány dolgozatán keresztül szemléltetjük:

K. G. vegyész mérnöknek készül. A következőket írja:

„Korán kelek. Megyek munkahelyemre. A vegyészeti művekbe. Társaim már a laboratóriumban vannak. Elfoglalom helyemet. Elém van már készítve a mikroszkóp, három lombik és kémcsövekben vegyszerek. A nagy asztal körül sok fehérköpenyes vegyész ül még. Mindenütt tisztaság van. Elkezdem a munkám. Fogók, csipeszek, borszeszegő váltakozva kerül a kezem ügyébe. A kísérlet sikeres. Majd kénsavat bontok fel. Véletlenül másra gondolok és a csipesz nekiütődik a lombiknak. Szerencsére nem tört el. Komoly baleset is történt már ilyen figyelmetlenségből. Kicsit pihenek és utána a műanyagok szilárdságát, rugalmasságát vizsgálom. A rendellenességeket noteszomba feljegyzem. Kis idő múlva csengetnek. Ebédelni készülődök. A jó kiadós ebéd után ismét a laboratóriumba megyek. Folytatom fontos munkámat. Gyorsan telik az idő. Az utolsó fél órában kitisztítom a használt eszközöket és a helyére rakom. 4 órára már el is készülök mindennel. Boldogan, a munkában kicsit kifáradva, de a munka szeretetével térek haza lakásomra.”

N. E. (leány) így ír dolgozatában:

Tanár nő szeretnék lenni. A munkámat, melyet minden nap láthatok, így képzelem el. Mivel legtöbb helyen 8h-kor kezdődik a tanítás; nekem is, mint a diákoknak $\frac{3}{4}$ 8-ra már az iskolában kell lennem. Előkészítem a szemléltető eszközöket. Majd csengetés után bemegyek a tanterembe. Az órát a naplóba való beírással kezdem, ahová az óra anyagát, a létszámot és a hiányzókat írom be. Majd a házi feladatot ellenőrzöm, s pár ismétlő kérdést teszek fel, utána kezdem a feleltetést. A feleltetésnél figyelembe veszem a képességét is a tanulónak. A gyerekekkel a legnagyobb szeretettel és odaadással bánok, mert tapasztalataim szerint gorombasággal nem sok jót lehet elérni. Az egész órát úgy vezetem le, hogy a tanítványaim ne csak kötelességből figyeljenek az órán. Jókedvvel magam járok elől a jó példaként. Az anyagot megkövetelem s nem nagyolom el munkámat a túl gyenge értékeléssel.

Az új anyag magyarázatánál, vagy akár a réginél a legérthetőbben fejezem ki magam. Amennyiben lehetőség van szemléltetésre; mindig szeretném, mert rendszerint így jobban elsajátítják az anyagot.

Ha az osztály nem érti, vagy egy gyerek is, mindig elmondom még egyszer, különösen ha az idő engedi. Az óra végén feladom a házi feladatot. Egész órán figyelem a gyerekeket, s megjegyzem a jó felszólalásokat. Az órát a legpontosabban fejezem be mindig.

A szünetben, ha csak akkor lehet előkészíteni a következő órára az eszközöket, akkor készítem elő.

Délután szívesen foglalkozom a gyengébb képességű tanulókkal.

A munkám otthon sem szűnik meg; a következő napi óráknak a vázlatát elkészítem, s a felelőket is kiírom előre.

Célom, hogy jól, a sok-sok szépre tanítom az ifjúságot, s úgy hogy kedvet kapjon a tanúláshoz, mely a jót, a jobbat, a szépet, az érdekeset képviseli.”

IV. Az üzemlátogatások feladata és hatékonysága

Az iskolák által szervezett üzem- és intézménylátogatások mind a mai napig szinte kizárólag az oktatásban nyújtott ismeretek bővítésének és elmélyítésének didaktikai célját szolgálják. A jól szervezett és végrehajtott üzemlátogatások pályaaalkalmazkodást segítő szerepe, nagy jelentősége korántsem elismert, s még kevésbé alkalmazott és kiaknázott az üzemlátogatás a pályaválasztásra érett nevelés gyakorlatában.

Ezt azért szükséges hangsúlyozni, mert az egyes üzemlátogatások levezetése a didaktikai vagy pályaaalkalmazkodási célkitűzéstől függően más és más előkészítést tesz szükségessé. A pusztán didaktikailag előkészített látogatások a helyes pályaválasztás szempontjából teljesen hatástalanok. Ha pl. kohászati üzem megtekintésekor az acélgéártás folyamatának bemutatásával csupán az iskolai tananyag elmélyültebb elsajátítását kívánjuk elősegíteni, egészen más megfigyelési szempontokat adunk meg tanulóinknak, mint amikor a helyes pályaválasztási döntéshez kívánunk megfelelő ismereteket nyújtani, érdeklődést felkelteni, motívumokat kialakítani vagy éppen ellenkezőleg, esetleges egészségre káros tényezőkre rámutatni. Ez utóbbi esetben sem haszontalan, sőt szükséges, hogy a tanulók bizonyos ismeretekkel rendelkezzenek a vasérc átalakulási, átalakítási, technológiai folyamatairól, ezen kívül azonban számos más emberi követelményként jelentkező tényre és körülményre is fel kell, hogy hívjuk a figyelmüket.

Az üzemlátogatás jelentősége véleményünk szerint nem egyszerűen csak a pályatevékenység leíró színvonalú ismeretének gyarapításában rejlik. A jól előkészített és végrehajtott üzemlátogatás mind a pályaismeretgyarapítás, mind általában a helyes pályaválasztást előkészítő személyiségnevelés szempontjából egyaránt hasznos. Az üzemlátogatások e széleskörű jelentőségének ismeretében a látogatások feladatkörét is igényesebben és átfogóbban kell, hogy meghatározzuk.

A tanulók még a gyakorlatban többször megfigyelt pályák esetében is bizonytalanok, tájékozatlanok a követelmények megfogalmazásában. Általánosak, tipikusnak mondhatók — „Az általad választott pályán miben kell ügyesnek, okosnak lenned?” kérdésre — az ilyen válaszok: „ügyesnek a huzal szerelésekor, okosnak pedig, mikor a huzal elhelyezésénél dolgozom” (villanyszerelő); „ügyesnek a fém megmunkálásában” (esztergályos); „okosnak a balesetek elkerülésében” (forgalmista) stb. Az ilyen válaszokkal a tanulók tulajdonképpen megkerülik a kérdést, imperativusban ismétlik meg a munkafolyamatnak vagy egyes műveleteinek leírását. Ugyanakkor ezek a válaszok élesen rámutatnak arra a kritikus mozzanatra is, amelyben a tanulóknak a legnagyobb szükségük van az őket oktató, nevelő felnőttek segítségére, és ezt a segítséget leghatékonyabban éppen az üzemlátogatások alkalmával adhatjuk meg. Ez a kritikus mozzanat: az adott pályatevékenységben az emberi, személyi tényezők szerepe felismerésének és megfogalmazásának nehézsége. A tanulóknak ugyanis arra kellett volna az említett esetekben válaszolni, hogy mitől ügyes a huzalszerelésben a villanyszerelő, a fémmegmunkálásban az esztergályos, mennyiben és mitől okos a balesetek elkerülésében a forgalmista stb.

Az említett kritikus mozzanat két szempontból is jelentős a tanulók pályaválasztási érettségének kialakításában. Egyrészt — mint már említettük — ez a punctum saliens, ahol a pályatevékenység ismerete a követelmények ismeretébe átmegegy, másrészt ez a tág értelemben vett pályaismeret és a pálya szempontjából vett önismeretnek átváltási pontja, a pálya és az ember egymásra vetítésének kritikus pontja is. Ez utóbbi részletesebben kifejtve: az emberi, személyi tényezők adott pályatevékenységben játszott szerepének felismerése és megfogalmazása segíti a tanulókat abban, hogy önmegismerésük reális konkrét szempontokat nyerjen. Csak ezek alapján alakulhat ki az általuk választott pályához való alkalmazkodási tevékenységük ill. önnevelési programjuk és kezdődhet meg annak megvalósítása. Az emberi tényezők szerepének felismerésére még a felnőtt ember is csak korlátozottan képes. Ehhez a látásmódnak bizonyos iskolázása szükséges, amelyet a tanulók megértésére, képzeletére támaszkodó pályafelvilágosító osztályfőnöki óra — bármilyen szakszerű és érzékletes legyen is az — nem valósíthat meg, ez csakis a közvetlen és helyesen irányított érzékelés, tapasztalás útján érhető el. Ezért van olyan nagy, mondhatni központi jelentősége a jól előkészített és végrehajtott üzemlátogatásoknak a tanulók pályaválasztási érettségének kialakításában.

Arra, hogy ezek a látogatások, mennyire voltak hatékonyak, mennyiben járultak hozzá a tanulók látásmódjának alakulásához olyan irányban, hogy felismerjék és megfogalmazzák magukban a látott munkatevékenység fajták tényezőit és követelményeit — erre szűrőpróbaszerűen néhány villámkérdés feltevésével kerestünk választ. A kérdések következők voltak: 1. Hány műszakban dolgoznak a meglátogatott üzem munkásai? 2. Sorold fel, milyen munkakörben dolgozó munkásokat láttál, ill. milyen munkakörökre emlékezel! 3. Mely munkakörben dolgozók havi fizetését tudod megmondani (munkakör és összeg feltüntetésével)? 4. Ismerted egy általad választott munkakörben dolgozó munkás napi tevékenységét! 5. Az adott munkakör eredményes betöltéséhez milyen követelményeknek kell, hogy elegendő legyen a dolgozó? Miben kell ügyesnek és okosnak lennie?

A válaszok tartalmi értékelése sajnos azt igazolja, hogy a tanulóifjúságnak ma már elég gyakori, nagyszámú üzemlátogatása korántsem olyan eredményes, mint azt e tény alapján elvárhatnánk. Ennek okát elsősorban e látogatások hiányos vagy nem ritkán teljesen hiányzó előkészítésében és megszervezésében látjuk. Tapasztalataink szerint egy jól előkészített, levezetett és feldolgozott üzemlátogatás éppen a pályakövetelmények helyes felismerése területén fejleszti leginkább a tanulók szemléletét. Megállapítható ilyen esetben az is, hogy az általános iskolásoktól kapott válaszok tartalmi értéke egyes esetekben még az érettségiző fiúkénál is jobb. Ezért merjük állítani, hogy az üzemlátogatások ezen általunk központiak tartott feladata már az általános iskolai fokón megoldható, megvalósítható.

V. A választott pályához szükséges képzés ismerete és ezen ismeret forrása

A helyes pályaválasztás pályaismereti feltételei közé tartozik az is, hogy a tanulók pontosan tudják, hogy az általuk választott pályán való teljes értékű működéshez milyen alap- ill. szakképzettséget kell szerezniük, milyen szaktanfolyamot, szakiskolát, technikumot, főiskolát vagy egyetememet kell elvégezniük és ezek a tanulmányok milyen követelményeket támasztanak velük szemben.

Ezek ismerete nélkül a tanulók nem képesek reálisan mérlegelni saját helyzetüket, nem képesek elégségesen motivált döntésre.

Éppen ezért egy 125 főnyi csoport tagjainak az egyéni exploráció során ilyen irányú kérdéseket is feltettünk. A vizsgált személyek válaszait az alábbi 5. és 6. sz. táblázatokban foglaltuk össze.

5. sz. táblázat

A tanulók ismeretei a választott pálya eléréséhez szükséges képzésről

A felelet \ A vizsgálati csoport	VIII. o. fiúk N = 51	VIII. o. leányok N = 32	IV. gimn. fiúk N = 27	IV. gimn. leányok N = 15
Helyesen tudja	30	20	26	14
Nem tudja pontosan	21	12	1	1

Meglepő, hogy az általános iskolát befejező tanulóknak milyen nagy hányada tájékozatlan ebben a viszonylag egyszerű és kis fáradsággal könnyen felderíthető kérdésben. Az adatok szerint a leányok viszonylag tájékozottabbak mint a fiúk, helyesebben: kevésbé tájékozatlanok.

Tanulságos, ha azt is megvizsgáljuk milyen információs forrásból származnak azoknak a tanulóknak az ismeretei, akik pontosan tudják, milyen úton szerezhetik meg választott szakmájuk gyakorlásához szükséges teljes értékű szakképzettségüket (l. 6. sz. táblázat).

Amennyire döntő szerepet vittek a pedagógusok — már a dolog természetéből fakadóan is — az üzemlátogatások megszervezésében és végrehajtásában, annyira — és ez szinte meglepő, de sajnálatos is — háttérbe szorulnak a tanulók-

6. sz. táblázat

A szakképzés ismeretének információs forrásai

Az információk forrása \ A vizsgálati csoport	VIII. o. fiúk N = 30	VIII. o. leányok N = 20	IV. gimn. fiúk N = 26	IV. gimn. leányok N = 14
Pedagógus	6	5	7	4
Szülő	7	6	2	2
Ismerős, barát	11	6	7	3
Tájékoztató sajtó, rádió	2	2	5	3
Több, különböző forrás	4	1	5	2

nak ilyen jellegű felvilágosításában, noha ez ugyancsak az ő feladatuk elsősorban. Ugyanakkor kötelességünk azt is megjegyezni, hogy a „Tájékoztató sajtó” rovatban feltüntetett személyek egy részének a pedagógus adta kezébe a tájékoztatót. Az érettségiző tanulóknál ismét megfigyelhető, hogy a szülők viszonylag kevés esetben nyújtanak segítséget e téren gyermekeiknek. Korántsem vagyunk meggyőződve arról, hogy érettségiző tanulók erre már nem szorulnak rá, noha náluk — különösen a fiúknál — valóban már nagyobb öntevékenységgel figyelhető meg e tekintetben. Előfordult pl. olyan eset is, hogy üvegtechnikusnak készülő fiú a budapesti telefonkönyvből keresett ki egy ilyen profilú KTSZ-t, kiment a helyszínre és ott szerezte be a szükséges felvilágosítást, majd két másik, azonos pályát választó osztálytársát is tájékoztatta. Ez a tanuló egyébként ma jó eredménnyel és meglehetősen tanulja ezt a szakmát, s mint ipari tanuló az említett KTSZ-nél dolgozik.

Tanulói fűjságunk pályaismeretének még ilyen többoldalú felmérését sem tekinthetjük teljesnek, mégis úgy gondoljuk, hogy vizsgálati adataink a legfontosabb kérdésekre, a hiányok pótlásának irányaira és tartalmi vonatkozásaira választ adnak.

Befejezésül szeretnénk még egyszer hangsúlyozni, hogy a tanulók megfelelő pályaismeretének kialakítása — amely nemcsak a szülők és a pedagógusok, hanem az egész társadalom feladata minden rendelkezésre álló közzé eszköz (sajtó, rádió, televízió stb.) útján — a helyes pályaválasztásnak *csak egyik feltétele*. A folyamatosan megvalósítandó iskolareform szellemében — amelynek célkitűzése az életközelség, a korszerűség és a nevelői jelleg fokozott érvényesítése — a pályaválasztás iskolai előkészítésével szemben ma már az a követelmény, hogy az *a tanulók egész személyiségét alakító életre-neveléssé fejlődjék*. Ennek az életre-nevelésnek *középponti feladata a mai tanulói fűjság meghatározott programba foglalható pályaválasztási érettségre nevelése*.

IRODALOM

- JAIDE, W., 1961, Die Berufswahl. Juventa Verlag, München 270 o.
RÓKUSFALVY P., 1965, A pályaválasztási érettség néhány pszichológiai problémája. Magyar Pszichológiai Szemle XXII. kötet. 1—2. sz.
RÓKUSFALVY P., 1965, Az üzemlátogatások feladata a pályaválasztás előkészítésében. Köznevelés..

Рокушфальви Пал:

ЗНАНИЕ О ПРОФЕССИЯХ У УЧЕНИКОВ ВЫБИРАЮЩИХ ПРОФЕССИЮ,

Автор обсуждает знание о профессиях 14 и 18 летних юношей и девушек на основе большого исследуемого материала устанавливающего зрелоськвыбору профессии учащейся молодежи. В предисловии ознакомления с профессиями он знакомит с трудностями приобретения знания о профессиях и роль их в правильном выборе профессии, потом дает отчет о результатах целого ряда исследований проведенных с 800 лицами. Анализирует простое перечисление учениками профессий, описание деятельности выбранной ими профессии, определение требований последней, а также отражающиеся в их сочинениях реальность и дифференциальность воображаемой ими профессии. Анализируя эффективность заводских посещений школьниками он подчеркивает, что такие посещения в случае надлежащей их подготовки проведении и разработки, они развивают в большой мере способы толкования учеников более реально судить человеческие требования различных профессий. В конце автор устанавливает, что развитие знания о профессиях учеников только вместе с воспитанием всей личности дает возможность зрелого выбор а профессии.

Pál Rókusfalvy :

WHAT STUDENTS KNOW ABOUT THEIR FUTURE PROFESSIONS WHEN DECIDING
ON THEIR CAREERS

Based on the extensive survey, appraising the maturity of students when deciding on their future professions, the author discusses the pupils' knowledge about the available professions. By way of introduction he sets forth the significance of information gathered on professions and trades and the difficulties involved in acquiring the necessary data. Further author reports on the results of a series of investigations carried out in 800 persons. He analyses the statements on their future professions as given by the pupils, as well as their descriptions of the activities to be performed in the chosen career, their ideas on the requirements in the chosen professions. Also the soundness and accuracy of the students' ideas on their future careers as reflected in the test papers are appraised. Analysing the results obtained through instructional visits to industrial works for educational purposes, he stresses that these — of properly prepared; conducted and discussed — are apt to develop the students' ideas towards a sounder judgment of human requirements presented by the various careers. As a conclusion, author asserts that widening the students' ideas about the available professions will enable mature decision on their future careers only with the simultaneous development of their personalities.